

Halandzsa

Egy fejezet egy enciklopédiából

KOZÁK PÉTER

A definíció

Halandzsa: 1. értelmetlen szavakkal megtűzdelt vagy teljesen értelmetlen beszéd. 2. mellébeszélés, üres fecsegés. 3. zűrzavaros, mesterkéltnél vagy nehezen érthető, általában szaknyelvi szöveg.

A legenda

Valamikor a 20. század elején élt egy Lachs (Lax?) Lajos nevű – valószínűleg – gégebeteg könyvügynök. A derék házaló egy idő után megunta, hogy a legnagyobb erőfeszítései ellenére sem értik mondanivalója egy jelentős részét azok, akikre könyveit akarta rásózni. S miután rádöbbsent erre a helyzetre, úgy döntött, hogy nem is nagyon strapálja magát: hetet-havat összehordott, értelmetlen szavakat suttogott, értelmes szavakat zagyvált össze-vissza, egészen addig, amíg az emberek többsége inkább fizetett, csak már megszabaduljon tőle.

Ezt a sajátos nyelvet nevezte el ő a tréfás halandzsa nyelvnek, amely aztán olyannyira ismertté vált, hogy manapság mindenkire, akit valamely okból nem értünk meg, azt mondjuk, hogy halandzsászik. A halandzsa szó hangutánzó, jelentése: értelmetlen, zagyva, badar beszéd vagy értelmetlenség.¹

A történet

A szó először a *Világ* című lap egyik 1912. évi számában bukkant fel: „Bródy Sándor

¹ Karinthy Ferenc: Halandzsa. *Magyar Nyelvőr*, 1946/3. 120. old.

drámáját előadták, – nem érti? – mirekere-
settvilágát *halandzsza* pótlásában denemegé-
szentmertzirodalom – érti? – luxus.”² [Az
én kiemelésem. – K. P.] A szöveg itt termé-
szetesen értelmetlen, az azonban érdekes,
és további kutatásokat igényel, hogy miért
halandzsza szerepelt még a későbbi halan-
dzsa szó helyett?

Ugyanakkor már *Halandzsza* volt a címe
annak a közismert Karinthy-novellának,
amely kötetben 1913-ban jelent meg elő-
ször.³ A szerző egy kávéházban ül, amikor
egy jó modorú, szerény fiatalember mellé
telepedik, s mindenféle dolgokról beszél-
getnek. Egyszer csak az író új ismerőse
óvatosan megkérdezi:

„– Bocsánatot kérek [...], önnek is, ide a
pincérhez *kiszera méra nín*, hozzám?” Az író
természetesen nem érti, hogy vajon mit is
akar ez a kedves fiatalember, azonban a köl-
csönös megértés érdekében kifejtett erőfe-
szítések újra és újra kudarcot vallanak:

„– Csak azt akartam tudni, hogy a pincér
ebben a kávéházban is *kiszera méra bávatag*,
ha lehet.”⁴ A szerző egyre kínosabban érzi
magát, hogy egy ilyen, minden bizonnyal
egyszerű kérdésre nem tud felelni:

„– Hogy itt a kávéházban nekem is le-
het-e *kiszera méra bégeva szébékkel* [Az én ki-
emeléseim. – K. P.] visszaadni?” Az újabb
kérdésre, már egy határozott igennel fe-
lelt, gondolván, hogy így elejét veheti az

egyre kellemetlenebbé váló diskurzus
folytatásának:

„– Igen – mondom határozottan – bizto-
san lehet.

– Hát akkor adja ide, leviszem.

– Mit???

– Hát az öt koronát!”

El van csudálkozva.

– Ja úgy, pardon – hebegtem – rémülten,
és reszkető kézzel nyújtok át öt koronát. Az-
tán elbúcsúzom, és letámolygok a parterre.
Ni, már a lábaim is reszketnek. Vége. Ilyen
fiatalon! Istenem! Ilyen fiatalon!

Egy barátom fog meg.

– Mit beszéltél azzal a halandzsza-em-
berrel?

– Kicsodával? Szent isten!

– Hát azzal a halandzsza-emberrel! Te is
beugrottál?

Rám néz, mindent megért, röhög.

– Na, sejtettem! Hát tudd meg, ez az
ember feltalálta a halandzsza-nyelvet. Értel-
metlen szavakat kever bele a mondatba, és
amikor az ember félig megőrült, hogy nem
érti, öt koronát kér kölcsön.”⁵

Ebben a novellában szerepelt először a
halandzsza szó, amely Karinthy Frigyes
nyelvi leleményének köszönheti születé-
sét. Ugyanebben a kötetben olvasható *A di-
adalmas halandzsza* című rövid humoreszkje
is,⁶ amelynek középpontjában az előbbi,
idézett novellájának fiktív, még a Tudomá-

2 *Világ*, 1912. március 28. 7. old.

3 Karinthy Frigyes: *A halandzsza*. In: Uő:
Humoreszkek II. Budapesti emlék – Grimasz.
Akkord, Budapest, 2001. 65–67. old. A
továbbiakban: Karinthy Frigyes, 2001.

4 Uo. 65. old.

5 Uo. 66–67. old.

6 Karinthy Frigyes: *A diadalmas halandzsza*. In:
Karinthy Frigyes, 2001. 68–70. old.

nyos Akadémia köreit is megmozgató sikerre áll. „Az eset nagy nyilvánosságánál fogva port kavart fel, és csomó levelet kaptam, melyből sürgős felvilágosítást kérnek olvasóim, hogy a halandzsa nyelv szótára és nyelvtana megjelent-e már, és hol kapható. Az Akadémia is megtisztelt, hosszabb memorandumot nyújtott be hozzám, melyben azt fejtegeti, hogy a »kiszera«, a »méra«, és a »bégész« szavak egyáltalában nem érthetetlen betű-permutációk, mint én hittem, hanem azoknak igenis van értelmük, és hogy ő érti, és hogy jövő hónapban, ha úgy tetszik, felolvasást tarthatok. [...] Ezek után tehát határozottan kijelentem, Martinettire és más futuristákra hivatkozva, hogy a halandzsa nyelvnek igenis van értelme, sőt ez a jövő nyelve, mely el fogja söpörni az eszperantót, a volapüköt és más régi seprőket.”⁷

Kevésbé ismert, hogy szintén ebben a kötetben szerepel a *Játékok* című írása is.⁸ Tulajdonképpen ez az első *halandzsa novella*, jóllehet a halandzsa szó ebben a dolgozatban egyszer sincs leírva! A történet szerint kettő játszanak egy pakli „kverenest” – a játék leírásában pedig tudatosan keveri a szerző a kártya-, a sakk- és a futballkifejezéseket. A játékot a humoreszk szereplői egyébiránt gyufaszálakkal vívták, ameddig vívhatták. „Sajnos nem fejezhetük be a kitűnően induló partit, mert eb-

ben a percben megjelent az ápoló úr, és be kellett menni a cellába.”⁹

A nyelvészek, elsősorban Karinthy népszerűsége miatt, hamar felfigyeltek az új szóra. A *Magyar Nyelvőr* volt a kor legjelentősebb nyelvészeti folyóirata, amely állandó rovatot szentelt az új szavaknak és az új nyelvi jelenségeknek. Az *Ismeretlen szavak* című rovatban T. Á. aláírással, 1924-ben kisebb írás jelent meg.¹⁰ A szerző felhívást intézett több tisztázatlan etimológiájú szóval és kifejezéssel kapcsolatban. A halandzsáról a következőket állapította meg: „A pesti argot-ban nagyon elterjedt szó, s átvette azt az újságíró nyelv is, a. m. értelmetlen zagyva beszéd, amely összefüggés nélküli szótagokból áll”. Megemlíti továbbá, hogy a *halandzsászni* jelentése nem más, mint „értelmetlenül beszélni.” A rovat szerkesztője kérte az olvasókat, hogyha a szó használatával kapcsolatban valamit tudnak, azt közöljék a folyóirattal.

A szó történetének következő jelentősebb dátuma 1935. Karinthy Frigyes *Az Est hármaskönyvében* megjelent írásában megünnepli a halandzsa nyelv 25. születésnapját.¹¹ Itt közli az ismert, többször idézett legendát a hebegő könyvügyönről, aki tudatosan kevert értelmetlen betűhalmazokat beszédébe. Karinthy ugyanakkor határozottan kijelentette, hogy ő nem *feltalálta* a halandzsát, ő csupán *felfedezte* azt. Ezt a

⁷ Uo. 68. old.

⁸ Karinthy Frigyes: *Játékok*. Uo. 71–73. old.

⁹ Uo. 73. old.

¹⁰ *Magyar Nyelvőr*, 1924/7–10. 127. old.

¹¹ Karinthy Frigyes: *Kiszera méra bávatag*. Ezidén 25. éve született meg a Halandzsa. In: *Az Est hármaskönyve 1936*. Az Est, Budapest, 1935. 218–222. old.

felfedezést az író tehát 1910-re teszi, ami nagyjából megegyezik az általunk ismert első, 1912-es adattal.

Az 1930-as években mindenesetre a halandzsza szó már a művelt irodalmi társalgásban ismertté vált, nyelvészek foglalkoztak vele, sőt, mint láttuk, a legenda is megszületett. Tudomásunk szerint Karinthy kívül irodalmi műben először Szerb Antal használta a halandzsza szót a „metafizikai halandzsászás” kifejezés részeként.¹² De előfordul egy másik Szerb Antal-műben is: „olyan sporadikus-kataleptikus-apodik-tikus dolog – halandzsásza”.¹³ Szintén szívesen használta a halandzsza szót Szentkuthy Miklós: „Szerem és halál tényeire az ember, az ős-ember mindig rítusokkal, nagy halandzsákkal, pózokkal és rikító kulisszákkal reagált”.¹⁴

Később megszorodnak a halandzsza szóval kapcsolatos előfordulások – itt most nincs hely, hogy Bálint Györgytől Lukács Györgyig kitérjünk azokra a kritikusokra, akik szívesen éltek kisebb-nagyobb írásaikban, publicisztikaikban gyakran ezzel a fogalommal. Az 1940-es év azonban mégis fontos. Balassa József szótárában először szerepel a halandzsza, mint „értelmetlen beszéd, fecsegés” jelentésű kifejezés.¹⁵ A szó továbbá először jelenik meg egy lexikonban is: „Karinthy Frigyes szava az értelem nélküli beszédre.”¹⁶ Azaz a definícióban megemlíttik Karinthy-t, mint a szó kitalálóját.

A jelentés

Miután áttekintettük a szó történetének első harminc évét, érdemes megvizsgálni a szó korabeli jelentéseit is. Mint fentebb már többször idéztük, a halandzsza jelentése: értelmetlen szöveg. Az értelmetlen szöveg azonban többféle is lehet. A klasszikus halandzsában értelmes szövegek keverednek értelmetlenekkel. *A kiszera méra bávatag* értelmetlenség, ugyanakkor a szöveg környezete értelmes szavak halmaza. A párbeszéd éppen azért lesz kínos, mert a szerző a hozzá intézett kérdést az értelmetlen mondatok miatt nem érti, s úgy gondolja, hogy valamilyen kommunikációs hiba miatt bizonyos szavak jelentését nem ismeri. Így az egész szituációt nem képes kezelni.

Nagy J. Béla nyelvész tanulmányában a *kiszeraméra-halandzsza szövegen* kívül még két másik halandzsza-szövegtípust különít el. Halandzsza szöveget úgy is lehet írni, hogy a szövegben csakis értelmes szavak szerepelnek, ám a mondatok úgy vannak összefűzve, hogy elveszítik értelmüket:

„– Miért nem voltál ott a jegelésen?

– A csavarokat át kellett stimmelni.

– Persze, a negyedik felvonás végén.

Mondtam a marhának, hogy tegyen rá stemplit.

– Átvetted kérlek az esővizet?

– Nem, össze volt folyva. Ki kellett kefélni.

¹² Szerb Antal: *A pendragon-legenda*. Franklin Társulat, Budapest, 1934. 274. old.

¹³ Szerb Antal: *Utazás és holdvilág*. Révai, Budapest, 1937. 123. old.

¹⁴ Szentkuthy Miklós: *Az egyetlen metafora felé*.

Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. 44. old.

¹⁵ Balassa József: *A magyar nyelv szótára*. 1–2. Grill, Budapest, 1940.

¹⁶ *Új Idők Lexikona*. 6. köt. Singer és Wolfner – Pallas, Budapest, 1938.

